

การคัดองค์การและการดำเนินงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน

ความหมายขององค์การ

คำว่า "องค์การ" นี้มีนักทฤษฎีทางด้านการศึกษาให้ความหมายหรือคำจำกัดความไว้หลายความหมาย เช่น

คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ได้ให้ความหมายไว้ว่า "องค์การ" หมายถึงการคัดองค์การและการจัดระเบียบ¹

John F. Priffer และ Frank Sherwood ได้ให้ความหมายของคำว่า องค์การ และ อาจารย์ธีรนาถ มานะกิจ ได้แปลความหมายนั้นไว้ดังนี้ "องค์การ คือรูปแบบของการรวมกันของบุคคลเป็นจำนวนมากซึ่ง เข้ามาร่วมมือกันทำงานที่ซับซ้อนอย่างแน่นแฟ้น ตามระเบียบแบบแผน ที่วางไว้ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่พ้องต้องกัน"²

"องค์การ คือ โครงสร้างที่ได้จัดทำขึ้นตามกระบวนการสำหรับให้บุคคลฝ่ายต่าง ๆ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สัมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 169.

² ธีรนาถ มานะกิจ, การคัดองค์การและการบริหาร. (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยและพัฒนาบริหารศาสตร์, 2519), หน้า 85.

เข้ามาร่วมกันปฏิบัติเพื่อความสำเร็จตามจุดหมายต่าง ๆ ใด¹ (An organization is a structured in which persons interact for objectives)

จากความหมายขององค์การที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าองค์การประกอบด้วยบุคคลจำนวนหนึ่ง ที่มาร่วมทำงานกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้นได้ ก็ต้องจัดให้มีระบบระเบียบแบบแผน จัดแบ่งส่วนงานขึ้นเพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติต่อกัน

การติดต่อองค์การ

กระบวนการติดต่อองค์การในรูปของระเบียบวิธีปฏิบัติมี 3 ขั้นตอนได้ดังนี้²

1. การให้รายละเอียดทุกอย่างที่ต้องกระทำ เพื่อความสำเร็จของเป้าหมายขององค์การ
2. การแบ่งปริมาณงานทั้งหมดเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่สามารถปฏิบัติได้โดยบุคคลเพียงคนเดียว
3. การกำหนดกลไกอย่างใดอย่างหนึ่งสำหรับการประสานงานของสมาชิกขององค์การ เพื่อให้ทำเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

โครงสร้างการติดต่อองค์การ

โครงสร้างการติดต่อองค์การ หมายถึงรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ

¹Herbert G. Hicks, The Management of Organizations: A System and Human Resources Approach (2nd.ed. New York: McGraw-Hill Book Company, 1972), pp.22-23 อ้างถึงใน ธงชัย สันติวงษ์, องค์การและการบริหาร (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516), หน้า 185-186.

²สมัยศ นารีการ, การบริหาร. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2522), หน้า 187.

และผู้รับตำแหน่งนั้น ๆ¹ โครงสร้างขององค์การส่วนใหญ่จะมีความลึกลับซับซ้อนมากเกินไป สำหรับการอธิบายด้วยคำพูดเพื่อแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างขององค์การ ผู้บริหารจะเขียนแผนผังองค์การขึ้นมาโดยแสดงให้เห็นถึงลักษณะของโครงสร้างที่สำคัญ 5 อย่างคือ

1. การแบ่งงานกันทำ (Division of Work)
2. ผู้บริหาร และผู้ปฏิบัติงาน (Executives and Subordinates)
3. ประเภทของงานที่ต้องปฏิบัติ (Work Groups)
4. การจัดแผนกงาน (Rearrange Divisional Organization)
5. ระดับการบริหาร (Management Level)

วิเคราะห์โครงสร้างของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน

จากแผนภูมิรูปแบบการติดต่อองค์การ (Organizational format) การติดต่อองค์การสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ดังแสดงในรูปที่ 1 หน้า 29 จะเห็นได้ว่ารูปแบบของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนมีลักษณะเป็น

1. การออกแบบองค์การเป็นโครงสร้างแบบผสม (Hybrid Designs)
2. การออกแบบองค์การตามหน้าที่สายงานหลักและสายงานประกอบ (Line & Staff Function)

1. การออกแบบองค์การเป็นโครงสร้างแบบผสม² เป็นการศึกษากลุ่มกิจกรรมหรือการจัดแผนกงานในระดับต่าง ๆ โดยไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวที่จะใช้หลักเกณฑ์อะไรหากแต่จะมีหลายหลักเกณฑ์ผสมกันไปตามแต่จะเห็นสมควร ทั้งนี้โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการที่ได้แบ่งแผนกในระดับนั้น ๆ ขององค์การเป็นหลัก ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมมากที่สุดสำหรับองค์การที่ไม่ใช่

¹ วีรนาถ มานะกิจ, การติดต่อองค์การและการบริหาร. หน้า 100.

² รงชัย สันติวงษ์, การติดต่อองค์การและการบริหาร. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บพิธ จำกัด, 2514), หน้า 130.

ขนาดเล็ก และการทำงานมีความลึกลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เพราะลักษณะโครงสร้างขององค์กรที่เหมาะสมนั้นก็คือโครงสร้างที่สามารถทำให้องค์การบรรลุวัตถุประสงค์ได้

สำหรับสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน มีการออกแบบโครงสร้างองค์กรดังนี้ คือ

ก. การออกแบบองค์กรโดยใช้หน้าที่ (Design by Function)

ข. การออกแบบองค์กรโดยใช้พื้นที่ (Design by Territory)

รูปแบบขององค์กรที่แสดงไว้ตามแผนภูมิ (Chart) รูปที่ 1 หน้า 29 นั้น ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนเป็นรูปแบบผสม ซึ่งประกอบด้วย

ก. การออกแบบองค์กรโดยใช้หน้าที่ (Design by Function)

โครงสร้างการติดต่อองค์กรโดยใช้หน้าที่ (Functional Structure) เป็นการจัดแบ่งส่วนงานโดยถือเอาประเภทของงาน หรือหน้าที่ต่าง ๆ (Functions) เป็นหลัก¹ โดยจะเห็นว่าสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน แบ่งงานตามหน้าที่ออกเป็น 4 หน่วยงานใหญ่ คือ²

1. สำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน (Community-Based Family Planning Services) มีหน้าที่ในด้านการให้บริการวางแผนครอบครัว และสาธารณสุขขั้นพื้นฐานแก่ชุมชนต่าง ๆ ทั้งในเขตชนบทและเขตเมืองในระบบงานแบบชุมชนช่วยชุมชน โดยคัดเลือกบุคคลซึ่งเป็นที่รู้จักในชุมชนต่าง ๆ มารับการอบรมให้ความรู้ และแต่งตั้งให้เป็นอาสาสมัครทำหน้าที่ให้ความรู้และบริการด้านอนามัยแม่และเด็ก โภชนาการ การควบคุมโรคหนองพยาธิ ภูมิคุ้มกันโรค การสาธารณสุขขั้นมูลฐาน และการสุขาภิบาล

แบ่งหน่วยงานออกเป็น 1 สำนัก และ 2 ฝ่าย ดังนี้

1.1 สำนักผู้อำนวยการ (Office of the Director) รับผิดชอบงานในด้านการ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

² สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน, คำสั่งสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนที่ 11/2513 เรื่อง การปรับปรุงการติดต่อองค์กรและแต่งตั้งเจ้าหน้าที่.

เงิน การบัญชี งานการเจ้าหน้าที่ งานจัดซื้อ งานสารบรรณ งานพัสดุ งานยานพาหนะ งานบริการทั่วไป งานการวิเคราะห์และติดตามผลของทุกโครงการภายใต้ความรับผิดชอบของ ส้มมาคมฯ โดยแบ่งออกเป็น 4 หน่วย คือ

1.1.1 หน่วยบัญชีและการเงิน (Accounting & Finance Unit) รับผิดชอบการดำเนินงานด้านการบัญชีและการเงินของทุกสำนักงานฯ ภายใต้ความรับผิดชอบของ ส้มมาคมฯ

1.1.2 หน่วยการเจ้าหน้าที่และการจัดซื้อ (Human Resource & Procurement Unit) รับผิดชอบการดำเนินงานในด้าน การบรรจุ แต่งตั้ง ถอดถอนเจ้าหน้าที่ การจัดซื้อ และงานสารบรรณต่าง ๆ ของทุกสำนักงานฯ ภายใต้ความรับผิดชอบของ ส้มมาคมฯ

1.1.3 หน่วยพัสดุและบริการทั่วไป (Store & General Services Unit) รับผิดชอบการดำเนินงานในด้านงานพัสดุ งานยานพาหนะ งานจำหน่ายผลิตภัณฑ์วางแผนครอบครัว และงานบริการทั่วไป ของทุกสำนักงานฯ ภายใต้ความรับผิดชอบของ ส้มมาคมฯ

1.1.4 หน่วยวิเคราะห์และติดตามผล (Monitoring & Research Unit) รับผิดชอบการดำเนินงานในด้านการวิเคราะห์และติดตามผลการดำเนินงานของทุกโครงการ ภายใต้ความรับผิดชอบของ ส้มมาคมฯ

1.2 ฝ่ายปฏิบัติการ 1 (Operations Division I) รับผิดชอบการดำเนินงานในด้านการวางแผนครอบครัว การสำรวจข้อมูลฐานในเขตชนบท โดยแบ่งออกเป็น 4 หน่วย คือ

1.2.1 หน่วยปฏิบัติการ 1 (Operation Unit I) รับผิดชอบในเขตอำเภอต่าง ๆ ในภาคเหนือ ยกเว้นอำเภอเวียงป่าเป้า

1.2.2 หน่วยปฏิบัติการ 2 (Operation Unit II) รับผิดชอบในเขตอำเภอต่าง ๆ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยกเว้นอำเภอพุทธนิรสง

1.2.3 หน่วยปฏิบัติการ 3 (Operation Unit III) รับผิดชอบในเขตอำเภอต่าง ๆ ในภาคกลาง ยกเว้นอำเภอบางละมุง

1.2.4 หน่วยปฏิบัติการ 4 (Operation Unit IV) รับผิดชอบงานในเขตอำเภอต่าง ๆ ในภาคใต้ ยกเว้นอำเภอนครศรีธรรมราช

หมายเหตุ อำเภอต่าง ๆ ที่ระบุไว้ว่าอำเภอที่ยกเว้นนั้น เนื่องจากอำเภอดังกล่าว อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยพัฒนาวิทยาการพื้นฐาน ของสำนักงานบริการวิทยาการและการพัฒนา ชุมชน ซึ่งกำหนดให้ทั้ง 4 อำเภอนี้เป็นเขตที่ให้ทั้งบริการด้านการวางแผนครอบครัวผสมผสานการ กำจัดโรคหนองพยาธิ

1.3 ฝ่ายปฏิบัติการ 2 (Operation Division II) รับผิดชอบงานในด้านการ วางแผนครอบครัว การตรวจสุขภาพอนามัย การให้คำปรึกษาแนะนำแก่เยาวชน การให้บริการ ด้านการแพทย์ในเขตเมือง โดยแบ่งออกเป็น 4 หน่วย คือ

1.3.1 หน่วยปฏิบัติการ 5 (Operation Unit V) รับผิดชอบงานใน ด้านการให้บริการวางแผนครอบครัว และตรวจสุขภาพอนามัยแก่กลุ่มชนในสถาบันและกลุ่มอาชีพ ต่าง ๆ ในเขตเมือง

1.3.2 หน่วยปฏิบัติการ 6 (Operation Unit VI) รับผิดชอบงานในด้าน ตลาตดูงย่างทั่วประเทศ

1.3.3 หน่วยปฏิบัติการ 7 (Operation Unit VII) รับผิดชอบงานในด้านการให้การศึกษา คำแนะนำ ตลอดจนการให้คำปรึกษาในตำราระชากรศึกษาแก่เยาวชนที่มีอายุ ต่ำกว่า 25 ปี ลงมา

1.3.4 หน่วยปฏิบัติการ 8 (Operation Unit VIII) รับผิดชอบงานในด้าน คลินิกบริการวางแผนครอบครัวของโครงการหมั้นชุมชน

2. ศูนย์พัฒนาประชากรและชุมชนแห่งเอเชีย (Asian Centre for Population & Community Development) มีหน้าที่ดำเนินการเผยแพร่แนวความคิด ประสับการณ์ในการดำเนินงานตามโครงการวางแผนครอบครัวชุมชน โดยเน้นแนวความคิดด้านการประชากร และกิจกรรม พัฒนาการต่าง ๆ ด้านการฝึกอบรมให้แก่บุคคลทั้งชาวไทยและต่างประเทศตามหลักสูตรที่เหมาะสม มีหน่วยงานในสังกัด 1 ฝ่าย คือ

2.1 ฝ่ายฝึกอบรม (Training & Consultancy Division) รับผิดชอบงาน ในด้านการฝึกอบรม ควบคุมงานด้านวิชาการ การผลิตวัสดุทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ การแลกเปลี่ยน บุคลากรระหว่างประเทศ การประสานงานอาสาสมัครต่างประเทศ การให้บริการให้การศึกษา

แก่หน่วยงานต่างประเทศ และงานวิเทศสัมพันธ์ โดยแบ่งออกเป็น 2 หน่วยงาน คือ

2.1.1 หน่วยการศึกษาและอบรม (Education & Training Unit)

รับผิดชอบงานในด้านการจัดหลักสูตรอบรม สัปดาห์เอกสารด้านวิชาการ ประสานดำเนินงานในการจัดประชุมและอบรมต่าง ๆ

2.1.2 หน่วยโสตทัศนูปกรณ์ (Audio Visual Unit)

รับผิดชอบงาน

ในด้านการผลิตโสตทัศนูปกรณ์ และงานวิเทศสัมพันธ์

3. สำนักงานบริการวิชาการและการพัฒนาชุมชน (Community-Based Appropriate Technology and Development Services)

มีหน้าที่ศึกษาทดลองและริเริ่มกิจกรรม

ต่าง ๆ ที่จะช่วยขยายงานด้านบริการวางแผนครอบครัวไปสู่กิจกรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่อื่น ๆ ด้วยวิธีการที่เหมาะสม และให้สำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชนนำไปดำเนินงานในด้านการปฏิบัติต่อไป มีหน่วยงานในสังกัด 1 ฝ่าย คือ

3.1 ฝ่ายพัฒนาริทยาการชุมชน (Community Development Technology Division) รับผิดชอบงานในด้านการพัฒนาปรับปรุงวิชาการที่เหมาะสมเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนผลสัมฤทธิ์ โดยแบ่งออกเป็น 2 หน่วยงาน คือ

3.1.1 หน่วยพัฒนาริทยาการพื้นบ้าน (Appropriate Technology Development Unit) รับผิดชอบงานในด้านการพัฒนาริทยาการที่เหมาะสม เพื่อนำไปพัฒนาชุมชนในระดับหมู่บ้านต่าง ๆ และรับผิดชอบงานในด้านการวางแผนครอบครัวผลสัมฤทธิ์การกำจัดโรคหนองพยาธิในเขตอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย อำเภอพุทธโธสง จังหวัดบุรีรัมย์ และอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

3.1.2 หน่วยพัฒนาริทยาการอนามัยครอบครัว (Family-Health Technology Unit) รับผิดชอบงานในด้านการพัฒนาริทยาการ และผลิตเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพและการอนามัยครอบครัว

4. สำนักงานบรรเทาสาธารณภัยชุมชน (Community-Based Emergency Relief Services)

ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานพิเศษ เพื่อให้บริการเสริมการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐบาล และ

ร่วมมือประสานงานกับหน่วยงาน เพื่อการอำรรณประโยชน์อื่น ๆ ในอันที่จะให้บริการแก่บุคคล หรือคณะบุคคลที่ประสบภัยพิบัติ อันเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ โดยในปัจจุบันเน้นการให้บริการ และความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพหลบหนีเข้าเมืองอย่างกึ่งกฎหมาย และคนไทยบริเวณข้างเคียง มีหน่วยงาน ในสังกัด 1 ฝ่าย คือ

4.1 ฝ่ายประสานงานผู้ลี้ภัย (Refugee Relief Division) รับผิดชอบงาน ในด้านการประสานการดำเนินงานเกี่ยวกับการปฏิบัติงานในค่ายผู้ลี้ภัยจากประเทศต่าง ๆ

ข. การออกแบบองค์การโดยใช้พื้นที่ เป็นการจัดกลุ่มงานโดยอาศัยพื้นที่หรือเขต ภูมิศาสตร์เป็นหลัก¹ เพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่พิจารณาในส่วนของหน่วยงานสำนักงาน บริการวางแผนครอบครัวชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็น 1 สำนักงาน และ 2 ฝ่าย คือ

1. สำนักผู้อำนวยการ
2. ฝ่ายปฏิบัติการ 1
3. ฝ่ายปฏิบัติการ 2

จากการที่แบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายนี้ เป็นการแบ่งงานโดยใช้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ คือแบ่ง ออกเป็น

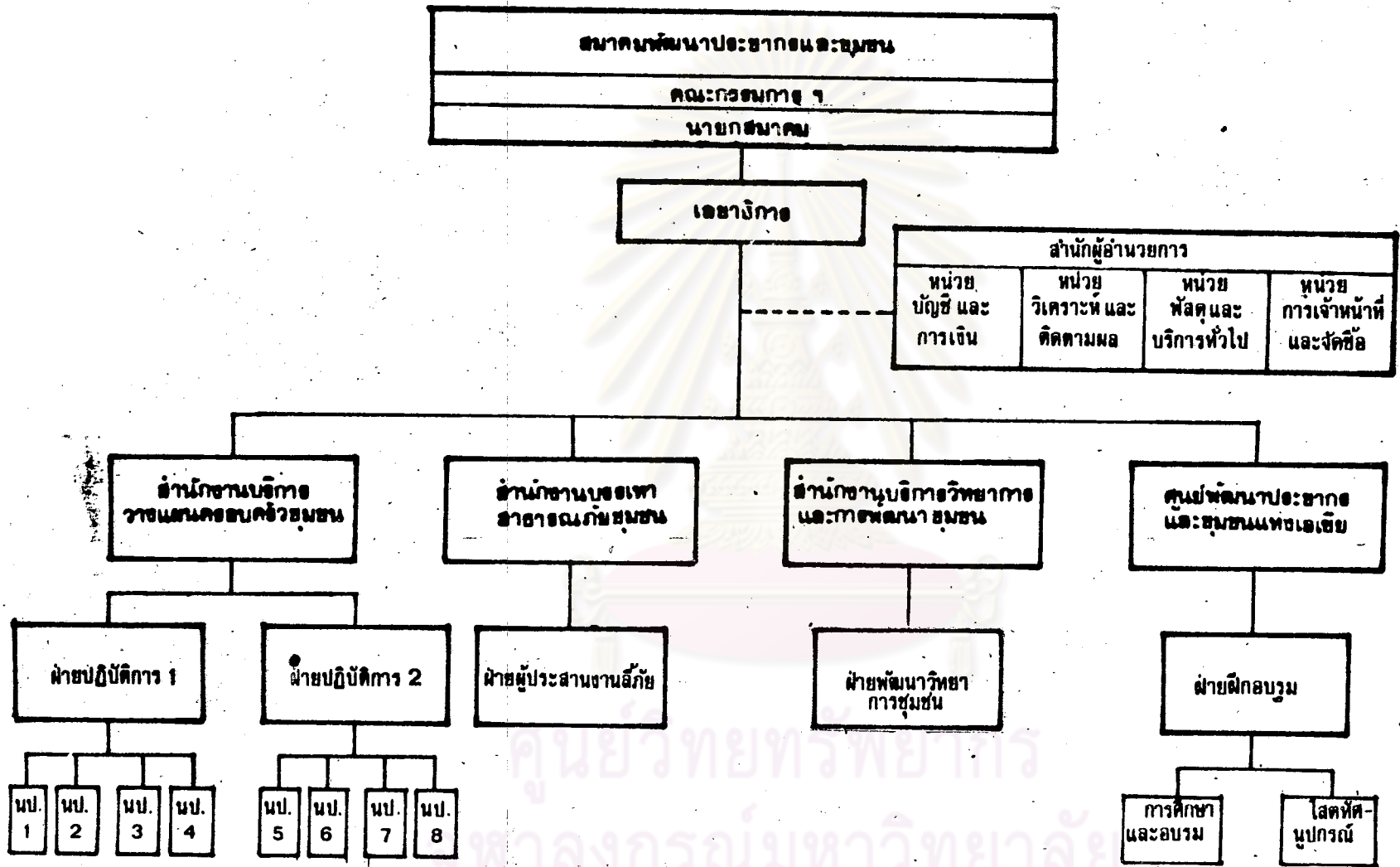
- เขตชนบท ให้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของฝ่ายปฏิบัติการ 1
- เขตในเมือง ให้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของฝ่ายปฏิบัติการ 2

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เอลิมพล สัตถาภรณ์, การเลือกตั้งการธุรกิจ. (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัย พาณิชยการพระนคร, 2514) หน้า 40.

การจัดองค์การสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน

สำหรับเขตชนบท ซึ่งเป็นโครงการวางแผนครอบครัวชุมชนหมู่บ้าน ก็ยังแบ่งออกเป็น

4 หน่วยปฏิบัติการตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์อีก คือ

- หน่วยปฏิบัติการ 1 รับผิดชอบงานในเขตอำเภอต่าง ๆ ทางภาคเหนือ ยกเว้น อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
- หน่วยปฏิบัติการ 2 รับผิดชอบงานในเขตอำเภอต่าง ๆ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยกเว้นอำเภอพุทธไธสง จังหวัดบุรีรัมย์
- หน่วยปฏิบัติการ 3 รับผิดชอบงานในเขตอำเภอต่าง ๆ ในภาคกลาง ยกเว้น อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี
- หน่วยปฏิบัติการ 4 รับผิดชอบงานในเขตอำเภอต่าง ๆ ในภาคใต้ ยกเว้น อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

สำหรับหน่วยงานทั้ง 4 หน่วยนี้ มีวิธีการดำเนินงานและการควบคุมต่าง ๆ จากสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน กรุงเทพฯ กระจายงานให้แก่แต่ละหน่วยงานนั้นจะมีลักษณะที่เหมือนกัน ดังนั้น การศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้ จึงเลือกศึกษาวิธีการดำเนินงาน และการควบคุมเฉพาะของหน่วยปฏิบัติการ 1 ซึ่งรับผิดชอบงานทางภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งกล่าวไว้แล้วในบทที่ 1 ว่าด้วยขอบเขตของการศึกษา

2. การออกแบบองค์การตามหน้าที่สายงานหลักและสายงานประกอบ

จากโครงสร้างการสนองกิจการของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว เราจะเห็นได้ว่าสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน มีทั้งหน่วยงานที่เป็นสายงานหลักและสายงานประกอบ (Staff) ที่อธิบายได้ดังนี้

สายงานหลัก (Line) ซึ่งหมายถึง "งานหรือกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยตรง"¹ เมื่อพิจารณาจากแผนภาพการสนองกิจการ (รูปที่ 1 หน้า 28)

สายงานหลักของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนก็คือ

¹นิพนธ์ ศศิธร, การวิเคราะห์แบบองค์การปัจจุบันและอนาคต. (พระนคร : สำนักพิมพ์ประสานมิตร, 2520), หน้า 25.

1. ศูนย์พัฒนาประชากรและชุมชนแห่ง เอเชีย
2. สำนักงานบริการวิทยาการและการพัฒนาชุมชน
3. สำนักงานบรรเทาสาธารณภัยชุมชน
4. สำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน (เฉพาะใน 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายปฏิบัติ

การ 1 และฝ่ายปฏิบัติการ 2)

ส่วนสำนักผู้อำนวยการนั้นเป็นเพียงสายงานประกอบ (Staff) ซึ่งหมายถึง "งานหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมให้การปฏิบัติหน้าที่ของสายงานหลักเป็นไปอย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพสูง หรือมีความสบาย"¹ สำนักผู้อำนวยการนี้จะทำหน้าที่เป็นสายงานประกอบให้แก่ทั้ง 4 หน่วยงาน แต่เพื่อความมีประสิทธิภาพในการสั่งการ ทางสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนได้ให้อำนาจแก่ผู้อำนวยการสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชนเป็นผู้สั่งการ ดังปรากฏตามแผนภาพ

จากการวิเคราะห์โครงสร้างของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด นั้นได้แสดงให้เห็นชัดเจนถึงการคัดแผนงานกัน ประเภทของงานที่จะต้องปฏิบัติ และการแบ่งงานกันทำ ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงระดับของการบริหารงาน รู้ถึงสายการบังคับบัญชาสั่งการ ซึ่งโครงสร้างขององค์การที่ชัดเจนนี้จะช่วยให้การบริหารงานมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพได้มาก

สายการบังคับบัญชาของหน่วยปฏิบัติการ 1

หน่วยปฏิบัติการ 1 เป็นหน่วยปฏิบัติการที่รับผิดชอบงานในเขตอำเภอต่าง ๆ ในภาคเหนือของประเทศไทย ยกเว้นอำเภอเวียงป่าเป้า ซึ่งเป็นเขตรับผิดชอบของหน่วยพัฒนาวิทยาการพื้นบ้าน สำนักงานบริการวิทยาการและการพัฒนา ซึ่งรับผิดชอบงานด้านการวางแผนครอบครัวผสมผสานงานกำจัดโรคหนองพยาธิ

หน่วยปฏิบัติการ 1 นี้ มีสำนักงานสาขา 2 แห่ง คือที่จังหวัดเชียงรายและที่จังหวัดนครสวรรค์ สำนักงานสาขานี้จะเลือกที่เป็นศูนย์กลางของภาคนั้น ๆ โดยจะใช่เป็นสถานที่สำหรับ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

1. เก็บอุปกรณ์คุมกำเนิดต่าง ๆ เช่น ยาเม็ดคุมกำเนิด และถุงยางอนามัยที่เบิกจ่ายจากสำนักงานที่กรุงเทพฯ ไปไว้เพื่อให้ผู้ประสานงานไปให้แก่อาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนไว้บริการแก่ประชาชน

2. จัดประชุมชี้แจงงาน โดยในแต่ละเดือนจะมีการกำหนดวันที่เหมาะสมเพื่อจัดประชุมผู้ประสานงาน เพื่อเพิ่มพูนความรู้เรื่องนโยบายและความก้าวหน้าในการปฏิบัติงาน ตลอดจนชี้แจงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้แก่ผู้ประสานงาน เดือนละ 1 ครั้ง เนื่องจากในเขตภาคเหนือมีสำนักงานสาขา 2 แห่ง ซึ่งแบ่งอำเภอแยกประชุมกันเป็น 2 ที่ คือ ที่จังหวัดเชียงราย และจังหวัดนครสวรรค์ ดังรายละเอียดแสดงรายชื่ออำเภอที่ประชุมที่จังหวัดเชียงราย และนครสวรรค์ในภาคผนวก ก.

3. ค่าเดินทางด้านบริหาร และงานธุรการต่าง ๆ เช่น เบิกจ่ายเงินต่าง ๆ จ่ายเงินเดือนให้ผู้ประสานงาน

ดังที่ปรากฏในแผนภูมิรูปที่ 2 หน้า 33 ลายการบังคับบัญชาของหน่วยปฏิบัติการ 1 มีดังนี้

หน่วยปฏิบัติการ 1 ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ 5 คน เรียกเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ และ 1 ใน 5 นี้จะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหน่วย โดยพิจารณาจากความรู้ความสามารถ ให้รับผิดชอบงานสาขา ซึ่งที่สาขาหนึ่ง ๆ จะมีเจ้าหน้าที่ประจำท้องถิ่นอยู่ 1 คน เป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือ และดูแลสาขา ซึ่งส่วนมากคนผู้นี้ก็ได้แก่ ผู้ประสานงานที่มีผลงานดีเด่น เพื่อเป็นการส่งเสริมคนไปในตัวด้วย

เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการจะต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

- รวมรู้ - จบปริญญาตรี สาขาสังคมศาสตร์เน้นทางด้านสาธารณสุข หรือการเกษตร
- เพศ - ไม่จำกัดเพศ แต่ชอบที่จะให้เป็นผู้ชาย เพราะการทำงานต้องออกต่างจังหวัด ในระดับหมู่บ้านประมาณเดือนละ 20 วัน
- อายุ - ไม่จำกัด แต่ปกติอายุประมาณ 23 - 40 ปี

เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการทั้ง 5 คนนี้ แต่ละคนจะควบคุมดูแลผู้ประสานงานที่อยู่ในความรับผิดชอบ 6 - 8 คน โดยใน 1 อำเภอ จะมีผู้ประสานงาน 1 คน และผู้ประสานงานแต่ละ

รูปที่ ๒ สายการบังคับบัญชาของหน่วยปฏิบัติการ ๑

สำนักงานสาขา

1 : 25

เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ

1 : 6

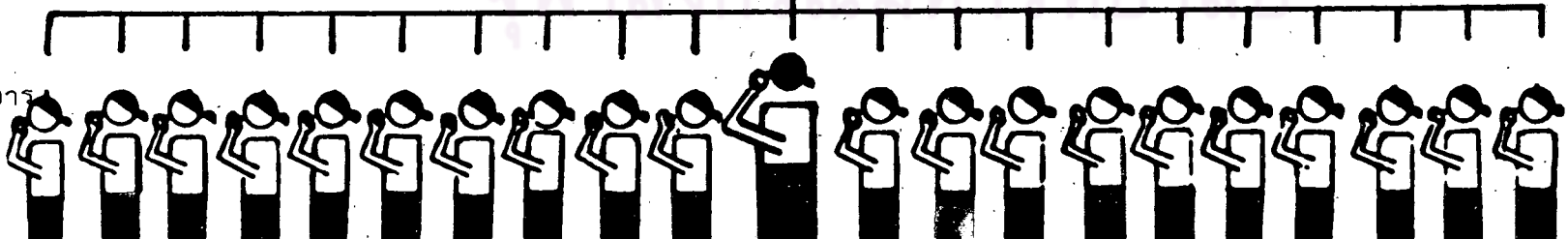
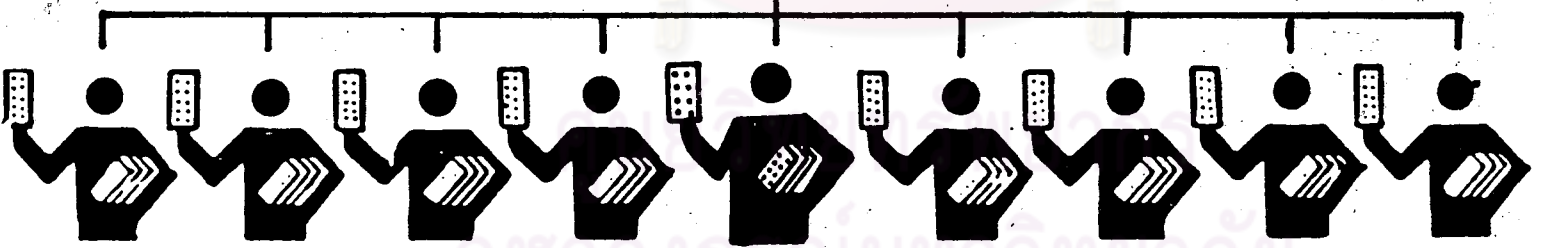
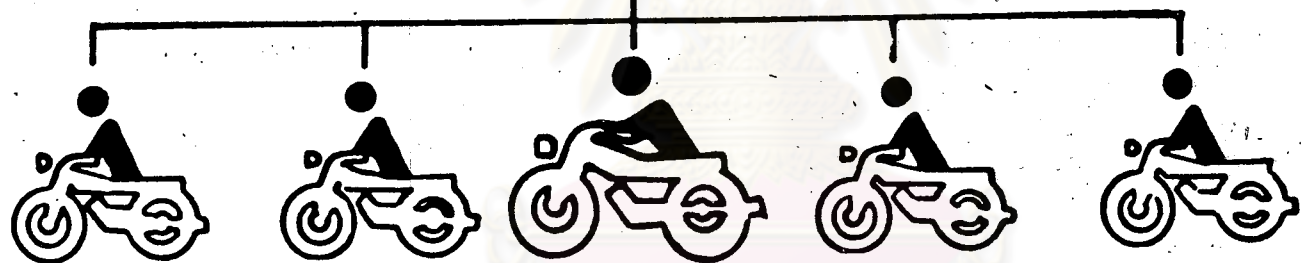
ผู้ประสานงาน

1 : 70

อาสาสมัคร
วางแผน
ครอบครัว
ชุมชน

1 : 30

รับบริการ

คนจะควบคุมดูแลอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนในความรับผิดชอบ 7 คน โดยใน 1 หมู่บ้าน
จะมีอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชน 1 คน เป็นผู้ดูแลหรือมีผู้รับบริการ (Acceptors)
ประมาณ 30 คน

การดำเนินงานของสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน

วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานตามโครงการวางแผนครอบครัวชุมชน (หมู่บ้าน)

โครงการวางแผนครอบครัวชุมชน ของสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน มี
วัตถุประสงค์ที่สำคัญดังนี้คือ¹

1. เพื่อให้ความรู้ คำปรึกษาแนะนำ ตลอดจนให้บริการด้านการวางแผนครอบครัว
ชุมชนในท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลแพทย์ และขาดความสะดวก โดยให้ผู้รับบริการได้รับ
บริการจากผู้ที่คุ้นเคย และไว้วางใจที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น ๆ
2. เพื่อประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายของผู้รับบริการในการเดินทางเพื่อไปรับบริการยัง
สถานบริการที่ห่างไกล
3. เพื่อให้อาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชน ได้ชักจูงสร้าง ความมั่นใจและอำนวยความสะดวกแก่ผู้รับบริการ ให้ไปรับบริการใส่ห่วงและทำหมัน ตามหน่วยงานใน
สังกัดกระทรวงสาธารณสุข
4. เพื่อร่วมดำเนินงานให้บริการวางแผนครอบครัวของรัฐบาลให้บรรลุเป้าหมายที่จะ
ลดอัตราการเพิ่มของประชากร ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

หลักการดำเนินงาน

โครงการวางแผนครอบครัวชุมชน มุ่งที่จะดำเนินงานและให้บริการในระดับหมู่บ้านเป็น

¹ สำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน, "รายงานและรวบรวม เรื่องการอบรม
ผู้ประสานงานวางแผนครอบครัวชุมชน ครั้งที่ 3". (กรุงเทพมหานคร : สภาคณบดีสภาประชากร
และชุมชน, 2519), หน้า 23.

หลัก โดยกำหนดท้องถิ่นดำเนินการขึ้น และทำการคัดเลือกผู้นำหรือผู้ที่เป็นที่รู้จักในท้องถิ่นนั้น มาอบรมให้ความรู้ในด้านการวางแผนครอบครัว และแต่งตั้งให้เป็นอาสาสมัครวางแผนครอบครัว ทำหน้าที่แนะนำ ชักจูง และให้บริการด้านการวางแผนครอบครัว โดยเฉพาะยาเม็ดคุมกำเนิด ชนิดรับประทาน และถุงยางอนามัยแก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวงสาธารณสุข คือ นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด นายแพทย์ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์และอนามัย หรือสาธารณสุขอำเภอ เป็นที่ปรึกษาแนะนำ และประสานการดำเนินงานในท้องถิ่น และมีผู้ประสานงานซึ่งคัดเลือกจากบุคคลที่มีใจรักที่จะทำงานเพื่อชุมชน ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานการดำเนินงานในด้านธุรการต่าง ๆ ระหว่างสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน กับเจ้าหน้าที่ของกระทรวงสาธารณสุข และอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชน ในการดำเนินงานวางแผนครอบครัว ชุมชน ได้รับคำแนะนำและปรึกษาจากบุคคลหลายฝ่าย ทั้งฝ่ายรัฐบาลและเอกชน โดยได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ เป็นกรรมการที่ปรึกษาร่วมในการกำหนดหลักการในการดำเนินงาน ตลอดจนการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานทุกระยะ¹

ขั้นตอนการดำเนินงานวางแผนครอบครัว

เพื่อให้การดำเนินงานสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และหลักการดำเนินงานของโครงการวางแผนครอบครัวชุมชน สำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชนจึงได้กำหนดเขตการดำเนินงานในระดับอำเภอ และระดับหมู่บ้าน เพื่อสามารถให้บริการได้อย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การเตรียมการ ได้แก่

ก. การรวบรวมข้อมูลสถิติต่าง ๆ เพื่อคัดเลือกท้องถิ่นที่จะเข้าดำเนินการ การเลือกท้องถิ่นหรืออำเภอที่จะเข้าดำเนินการนั้นใช้หลักจำนวนประชากรเป็นเกณฑ์ โดยจะเลือกอำเภอที่มีประชากรมากกว่า 40,000 คน แต่ถ้าปรากฏว่าอำเภอเหล่านี้มีมาก จะใช้หลักต่อ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

ไปในการคัดเลือก คือ

1. อำเภอที่มีสถานีให้บริการสาธารณสุขน้อย และ
2. ต้องไม่มีโครงการพิเศษอื่น ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชนเข้าดำเนินการอยู่
เช่น อำเภอที่มีอาสาสมัครสาธารณสุขตำบลดำเนินการอยู่

ข. เมื่อได้ข้อมูลและกำหนดท้องถิ่นที่จะเข้าดำเนินการได้แล้ว ก็เสนอขออนุมัติการดำเนินงานต่อกระทรวงสาธารณสุข ผ่านคณะกรรมการประสานงาน ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานต่าง ๆ คือ ผู้แทนจากโครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุข คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรมวิเทศสหการ และผู้แทนจากสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน ซึ่งเมื่อได้รับอนุมัติให้เข้าดำเนินการได้แล้ว กระทรวงสาธารณสุขจะมีหนังสือแจ้งไปยังจังหวัด เพื่อทราบและขอความร่วมมือ แล้วทางสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชนจะจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปพบแพทย์ใหญ่ และนายแพทย์ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์และอนามัย หรืออนามัยอำเภอที่จะรับผิดชอบโครงการฯ นี้ ซึ่งประจำอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อปรึกษาและดำเนินการคัดเลือกผู้ประสานงาน 1 คน ทำหน้าที่ประสานการดำเนินงานต่าง ๆ ระหว่างที่ปรึกษาอาสาสมัครและสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน และผู้ประสานงานจะต้องมีภูมิลำเนาอยู่ ณ อำเภอ นั้น ๆ

ค. หลังจากนั้นจึงดำเนินการคัดเลือกอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนหมู่บ้าน ละ 1 คน ยกเว้นบางหมู่บ้าน ในกรณี

1. เป็นหมู่บ้านเล็กที่อยู่ใกล้หมู่บ้านใหญ่ที่มีการคมนาคมสะดวก
2. เป็นแดนทุรกันดารไม่สามารถติดต่อคมนาคมได้

ดังนั้น อาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนในแต่ละอำเภอจึงมีจำนวนแตกต่างกันตามจำนวนหมู่บ้านของอำเภอนั้น ๆ หลังจากคัดเลือกอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนเรียบร้อยแล้ว จึงกำหนดวันอบรมขึ้นในอำเภอนั้น ๆ

2. การฝึกอบรม เมื่อได้คัดเลือกผู้ประสานงานและอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนได้แล้ว (การคัดเลือกและคุณสมบัติของผู้ประสานงานและอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนจะกล่าวต่อไป) จะจัดให้มีการอบรมอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนขึ้นในท้องถิ่นหรืออำเภอนั้น ๆ

โดยจะให้ความรู้และเสริมสร้างทัศนคติ ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติงานวางแผนครอบครัวชุมชน
ถูกต้อง

หลักสูตรการอบรมส่วนใหญ่ประกอบด้วย ความรู้เกี่ยวกับปัญหาประชากร สรีรวิทยา
การวางแผนครอบครัว วิธีการสูงใจ หน้าที่สำคัญ และบทบาทของอาสาสมัครวางแผนครอบครัว
ชุมชน ตลอดจนการประสานการดำเนินงานวางแผนครอบครัวชุมชน

งานในขั้นฝึกอบรมนี้มี 2 ครั้ง คือ ก่อนเริ่มดำเนินการโครงการวางแผนครอบครัวชุมชน
1 ครั้ง และจะมีการอบรมเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และแก้ไขข้อบกพร่องในการปฏิบัติงานให้มี
ประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอีก 1 ครั้ง หลังจากได้เริ่มปฏิบัติงานไปแล้วในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

3. การชักจูง เมื่อได้อบรมอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนเรียบร้อยแล้ว จะได้
ให้อาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชนไปดำเนินการแนะนำ เผยแพร่ ให้ประชาชนในหมู่บ้านของ
ตนให้เกิดทัศนคติที่ดี พร้อมทั้งชักจูงให้ผู้ที่ยังมิได้วางแผนครอบครัวมารับบริการยาเม็ดคุมกำเนิดและ
ถุงยางอนามัยในด้านการวางแผนครอบครัวด้วย

4. การให้บริการ อาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชน ซึ่งได้รับการอบรมแล้วจะ
ทำหน้าที่เป็นผู้แจกจ่ายยาเม็ดคุมกำเนิด และถุงยางอนามัยให้แก่ประชาชนในเขตที่ตนรับผิดชอบ
ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่กระทรวงสาธารณสุข พร้อมทั้งนั้นจะแนะนำผู้ที่ต้องการคุม
กำเนิดด้วยวิธีใส่ห่วง หรือทำหน้าที่ให้บริการได้จากหน่วยบริการของทางราชการ

5. การติดตามผล จะมีการติดตามผลการให้บริการตามโครงการวางแผนครอบครัว
ชุมชน พร้อมทั้งให้คำปรึกษาและแนะนำทุกระยะโดยสม่ำเสมอ โดยเจ้าหน้าที่ส่วนกลางของสำนักงาน
งานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน ร่วมกับเจ้าหน้าที่กระทรวงสาธารณสุข เพื่อดูผลการปฏิบัติงาน
ของผู้ประสานงาน อาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชน และผู้รับบริการ ตลอดจนเก็บรวบรวม
รายงานการปฏิบัติงานประจำเดือน การติดตามผลจะช่วยคลี่คลายปัญหาหรือความเข้าใจผิด
ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งเป็นการรวบรวมข้อมูล และข้อเสนอแนะมาปรึกษา เพื่อวัดผล
ความก้าวหน้าของการดำเนินงานตามโครงการฯ และปรับปรุงแก้ไขอุปสรรคและปัญหาด้วย

สำหรับในด้านการรายงานผลงาน โดยเฉพาะในด้านจำนวนผู้รับบริการจะจัดทำแบบ

รายงานข้อมูลการให้บริการวางแผนครอบครัว (วค.03) โดยแยกเป็นรายอำเภอ ส่งให้กระทรวงสาธารณสุข โดยถือเป็นผลงานของแต่ละอำเภอที่ดำเนินงานตามโครงการฯ นี้

6. การประเมินผล จะดำเนินการศึกษาเก็บข้อมูลในช่วงระยะเวลา 3 ปีแรก มาวิเคราะห์ พร้อมทั้งเปรียบเทียบระหว่างท้องถิ่นที่มีการดำเนินงานตามโครงการฯ กับท้องถิ่นที่ไม่ได้ดำเนินงานตามโครงการฯ โดยวิธีทางสถิติ เพื่อให้ทราบถึงแนวโน้มของการวางแผนครอบครัวในท้องถิ่นนั้น ๆ และผลของการดำเนินงานพร้อมทั้งนำมาใช้ในการวางแผนในขั้นต่อไป

นอกจากนั้น จะทำการวัดและประเมินผลทัศนคติของเจ้าหน้าที่ทางราชการ ที่มีต่อการดำเนินงานตามโครงการวางแผนครอบครัวชุมชน ประเมินผลประสิทธิภาพของผู้ประสานงาน และอาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชน และประเมินผลถึงความพอใจของผู้รับบริการ ตลอดจนสาเหตุการหยุดรับบริการอีกด้วย

บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ร่วมโครงการวางแผนครอบครัวชุมชน

ในการดำเนินการตามโครงการวางแผนครอบครัวชุมชน นอกจากจะมีเจ้าหน้าที่ส่วนกลางของสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน รับผิดชอบในการดำเนินงานแล้ว ยังได้รับความร่วมมือจากผู้ที่ทรงคุณวุฒิทางการแพทย์ และเจ้าหน้าที่ในระดับท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบดังนี้

1. ที่ปรึกษาระดับจังหวัด เป็นผู้รับผิดชอบทางด้านทางการแพทย์ในระดับจังหวัด ซึ่งได้รับความร่วมมือจากกระทรวงสาธารณสุข นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด หรือผู้ช่วยนายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด มาเป็นแพทย์ผู้รับผิดชอบให้คำปรึกษา แนะนำ พร้อมทั้งประสานการดำเนินงานในระดับจังหวัด

2. ที่ปรึกษาระดับอำเภอ เป็นผู้รับผิดชอบในด้านการแพทย์ หรือนามัยในระดับอำเภอ ซึ่งได้รับความร่วมมือจากกระทรวงสาธารณสุข ให้นายแพทย์ผู้ช่วยการศูนย์การแพทย์ หรือสาธารณสุขอำเภอมาเป็นผู้รับผิดชอบในอำเภอ ให้คำปรึกษา แนะนำ ประสานงาน และควบคุมการดำเนินงานในแต่ละอำเภอ

13. ผู้ประสานงาน บุคคลซึ่งสำนักงานบริการวางแผนครอบครัวชุมชน ได้คัดเลือก และแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานการดำเนินงานระหว่างที่ปรึกษาระดับอำเภอ กับสำนักงาน บริการวางแผนครอบครัวชุมชน ทำหน้าที่ให้คำแนะนำ ชักจูง และให้บริการด้านการวางแผน ครอบครัวชุมชน พร้อมทั้งร่วมมือและประสานงานด้านธุรการต่าง ๆ กับสำนักงานบริการวางแผน ครอบครัวชุมชน

14. อาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชน เป็นผู้นำหรือผู้ที่เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนทั่วไป ในท้องถิ่น อินตี่ที่จะทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และได้รับการคัดเลือกเข้ารับการอบรมเป็น อาสาสมัครวางแผนครอบครัวชุมชน ทำหน้าที่ให้คำแนะนำ ชักจูง และให้บริการด้านการวางแผน ครอบครัว โดยเฉพาะยาเม็ดคุมกำเนิด และถุงยางอนามัยแก่ประชาชนในหมู่บ้านของตน

คุรุณวิทย์วิทยทรัพย์ากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย